

DANIEL SOLANDER

linnélärjungen och världsomseglaren

Per Tingbrand

**Föredrag
vid Johan Nordlander-sällskapets Årsmöte
i Umeå den 6 april 2005**

Solanderiana nr 4:2006
Solanderföreningens skriftserie

DANIEL SOLANDER – linnélärjungen och världsomseglaren

- Per Tingbrand -

Föredrag vid Johan Nordlander-sällskapets Årsmöte i Umeå den 6 april 2005.

Pitesonen Daniel Solanders namn är för evigt förknippat med den allra första stora vetenskapliga expeditionen i mänsklighetens historia. Mitt aldrig sinande intresse för denne märklige linnélärjunge har utlösts av min egen passion för segling i när och fjärran och starka knytning till Övre Norrland i allmänhet och Piteå i synnerhet. Efter ett sammandrag av hans liv ger jag min syn på några för eftervärlden problematiska frågor, som uppstått kring honom.

Daniel Solander föddes i Piteå Gammelstad eller nutida Öjebyn den 19 februari 1733 som son till dåvarande konrektorn vid Piteå trivialskola, sedermera kyrkoherden i Piteå Carl Solander (1699-1760), och dennes hustru Magdalena Bostadia (1713-89). Hans farbror, farfar och farfarsfar bar också förnamnet Daniel. I övrigt hade han två systrar och en bror.¹ Två av syskonen dog i mycket unga år medan systemen Anna Magdalena uppnådde vuxen ålder.

Efter förberedande studier i Piteå skrevs vår Daniel 1750 in vid Uppsala universitet, där han under studietiden bodde hos sin farbror, juridikprofessorn Daniel Solander (1707-85). Efter att ha lyssnat på några av farbroderns föreläsningar började han snart läsa naturalhistoria inför den berömde ”blomsterkonungen” Carl von Linné (1707-78). Under sina ferier besökte Daniel föräldrahemmet i Piteå. Sommaren 1753 korsade han fjällryggen och tog sig i Linnés fotspår fram till Rörstad vid norska Atlantkusten norr om Bodö. Sommaren 1755 botaniserade han vid Torneträsk och i januari 1756 antecknades han som dopvittne hemma i Piteå. Om han därefter besökte hemmet i Piteå ytterli-

gare någon gång före sin avfärd ut i stora vida världen är ej känt.

Inom naturvetenskapen framstående personer² i England hade länge sökt förmå Linné att skicka en av sina lärjungar till England för att där lära ut Linnés nya system för klassificering av växter, djur och mineraler. Valet föll på Solander, som i april 1759 avreste med landsvägsskjuts till Skåne, varifrån tanken var att söka skeppslägenhet från Öresund till London. I väntan därpå bodde han hos en kvinnlig kusin utanför Landskrona.

I ett brev till sin vän John Ellis den 30 maj 1759 förmodade Linné och att hans ”älskade lärjunge” redan anlänt till England och anbefalldes honom i vännens beskydd som ”om han varit min egen son”. Dessvärre hade då Solander insjuknat i Skåne i den s k Uppsalafebern och det dröjde därför ända till den 29 juni 1760 innan Solander anlände till London med ett svenskt skepp från Helsingör. Bland de första nyheter, som då mötte honom från hemlandet, var att fadern avlidit hemma i Piteå den 27 maj 1760.

Solander var mycket utåtriktad, lärde sig snabbt engelska och skaffade sig raskt en krets av inflytelserika vänner i London. Redan 1762 besökte norrlänningen möten inom Royal Society, i vilket lärda sällskap han blev Fellow of the Royal Society (FRS) två år senare. I februari 1763 tillträdde Solander en tjänst vid British Museum, där han för katalogisering fick ta hand om växter från alla hörn av det växande brittiska imperiet. Synnerligen omtyckt och eftertraktad i umgängeslivet föredrog Solander att arbeta på British Museum och avböjde erbjudanden att bli professor i botanik i St. Petersburg. Även antydningar om att komma hem och efterträda Linné i Uppsala föll på hälleberget. I pitesonens umgängeskrets ingick den nordamerikanske vetenskapsmannen Benjamin Franklin (1706-90) och den av naturvetenskap intresserade, mycket förmögne godsägarsonen Joseph Banks (1743-1820). Mellan den sistnämnde och Solander kom att utvecklas en livslång

vänskap av största betydelse för norrlänningens framtida position i England.³

1769 färdades vetenskapsmän till avlägsna platser på vår planet för att därifrån observera det celesta fenomen, som planeten Venus passage framför solskivan innebar. Man hoppades därigenom kunna beräkna avståndet mellan jorden och solen. I samarbete med det brittiska amiralitetet och med stöd av kung George III beslöt Royal Society 1768 att i detta syfte sända ett skepp till den nyfunna ön Otaheite i Söderhavet. Denna ö, nu känd som Tahiti, hade upptäckts av kapten Samuel Wallis (1728-95) med skeppet *Dolphin* i juni 1767. I april påföljande år besöktes samma ö även av två franska skepp⁴ i april 1768, varefter det uppstått en kapplöpning mellan sjömakterna England och Frankrike om de nya upptäckterna i Söderhavet. Enligt utfärdade hemliga instruktioner skulle därför skeppet också söka efter den mytomspunna landmassa – Terra Australis Nondum Cognita – på södra halvklotet, som lärda kosmografer alltsedan antiken⁵ hävdade borde uppväga norra halvklotets landmassor.

Till expeditionens befälhavare utsågs den då ännu okände löjtnanten James Cook (1728-79). Banks utverkade amiralitetets tillstånd att åtfölja expeditionen med en av honom bekostad stab av vetenskapsmän, konstnärer, ritare och tjänare. I detta sällskap ingick även svensken Solander. Om nu Cook skapade sig ett namn som en av världshistoriens genom tiderna främsta sjöfarare blev efter hemkomsten även Solander vida berömd som en av sin tids ledande naturvetenskapsmän.

Ett skepp köptes in, byggdes om och gavs namnet *Endeavour*. Detta skepp, som under två år, nio månader och 14 dagar skulle utgöra Solanders flytande hem, var ett knappt fyra år gammalt tremastat barkskepp, som ursprungligen nyttjats för koltransporter, hade en dräktighet av 368 ton, var 33,3 m långt o.a., 8,89 m brett, 3,8 m djupgående⁶ med relativt flat botten och kapabelt att transportera stora förråd av proviant och vetenskaplig utrustning.

Från den 26 augusti 1768 till den 12 juli 1771 seglade således *Endeavour* jorden runt längs ruten Plymouth - Madeira - Rio de Janeiro - Eldslandet - Tuamotuarkipelagen - Sällskaps-öarna - Australöarna - Nya Zeeland - Nya Holland - Nya Guinea - Holländska Ostindien - Kapstaden - St Helena - Deal vid Engelska kanalen. 38 av ursprungligen 94 besättningsmän återvände aldrig utan dukade under för strapatser, sjukdomar och olyckor.

Solander har gått till hävderna som Sveriges förste världsomseglare. Sannolikt blev han också den andre svensken att segla runt Kap Horn in i Söderhavet.⁷ Jämte Cook, Banks och den övriga besättningen på *Endeavour* blev Solander under korsandet av Söderhavet de första européerna att sikta ett flertal öar i Söderhavet. De blev de första européerna att kringsegla Nya Zeelands nord- och sydöar och därefter de första att segla längs Nya Hollands dittills okända ostkust.

Ännu under 1760-talet visste man i västerlandet föga om vad som doldes i Oceaniens till synes oändliga vattenrymder. Cooks, Banks och Solanders landstigningar på skilda öar i Söderhavet respektive längs Nya Zeelands eller Nya Hollands kuster utgjorde gigantiska steg i mänsklighetens historia med dåtida ögon sett och var knappast mindre epokgörande än de första människornas landstigning på månen 1969.

En lång räkka av dramatiska händelser inträffade för pitesonen under resans gång. Sålunda var en alpin botanisk exkursion i Eldslandet nära att kosta honom livet i en rykande snöstorm i januari 1769. Han upplevde olika möten med högljutt skriande och stridsklubbesvängande maorier på Nya Zeeland hösten 1769, en nära nog fatal grundstötning på Stora Barriärrevet en juninatt 1770 med efterföljande svåra reparationer av skeppets skrov i mynningen till Endeavour River och en långt utdragen *nearadödenupplevelse* i månadsskiftet oktober/november 1770, då Solander låg för döden i feberfrossa i Batavia i Holländska Ostindien. Ytterligare en svensk ingick i Banks följe, nämligen ritaren och

instrumentmakaren Herman Diedrich Spöring d. y. (1733?-71), son till en professor med samma namn i Åbo. Tyvärr överlevde ej Spöring världsomseglingens strapatser utan avled i ”den förbannade soten” den 25 januari 1771 ute på Indiska Oceanen.

När skeppet återvände till England medfördes ca 30 300 växter representerande 3 607 arter, varav omkring 110 växtsläkter och 1 400 arter var tidigare helt okända. Av hemförda fiskar var 222 arter helt nya för vetenskapen. Mängder av fåglar, snäckor och mollusker fördes också hem. Med ombord vid hemkomsten fanns också av Solander förberedda floror för de främmande länderna och andra för naturvetenskapen värdefulla manuskript – bl a den första vetenskapliga rapporten om *Kanguru saliens* (den hoppande kängurun) – men det faktum att denna rika mångfald av manuskript aldrig kom att publiceras under pitesonens återstående livstid skapade en olycklig myt om hans medfödda lättja. Först i vår tid har denna orättvisa uppfattning ersatts av ett allmänt erkännande av Solanders stora betydelse som botanist och zoolog.

Från världsomseglingen efterlämnade Solander ett flertal för trycket renskrivna floror, avsedda att ingå i ett påkostat planschverk, som aldrig kom ut under Banks och Solanders levnad. Däremot kom manuskripten att utnyttjas mer eller mindre skrupelfritt av efterföljande botanister och zoologer. Själv saknade Solander medel att låta trycka alstren av sin flit. I detta såväl som i många andra ekonomiska hänseenden var han beroende av Banks, som hade en extremt hög ambitionsnivå. I förening med försämrade konjunkturer visade det sig emellertid slutligen alltför kostsamt även för den förmögne Banks att bekosta utgivningen av planerat *florilegium*. Det fanns inte längre någon tillräckligt kompetent och intresserad till hands för att fullfölja det storstilade projektet längre sedan Solander hastigt avlidit till stor bestörtning för sina många vänner i England.

Först 1981-89 fullföljdes det ursprungliga projektet i flera påkostade band genom förlaget Alecto Historical Editions i London försorg.

Nu med titeln *Banks' Florilegium* innehållande 738 vackra gravyrer i färg av växter, som påträffats under Cooks första världsomsegling, jämte kommentarer. Hela verket levererat i s k *Solander Cases* eller *Solander Boxes*. Då fanns dock ej längre Solanders namn jämte Banks i titeln - som Banks utlovat i brev till Johan Alströmer den 16 november 1784⁸ - utan svensken hade som utlänning två sekel senare fått ge vika för presidentens i Royal Society karismatiska natur. Enligt min åsikt är emellertid detta vackra men dyra verk lika mycket ett äreminne över Solanders storhet som vetenskapsman som över Banks initiativförmåga och drivkraft. Många forskare betraktar i dag Solander som "the Father of Pacific Botany" på samma sätt som hans såte vän Joseph Banks brukar kallas "the Father of Australia".

Vid hemkomsten i juli 1771 tog den engelske kungen emot Banks och Solander i audiens en vecka före Cook och den engelska pressen hyllade Solander och Banks i högre grad än Cook, som således fick finna sig i att spela "the second fiddle". Först efter sin andra världsomsegling 1772-75 skulle Cook vinna mera allmänt erkännande. Tidningen *Public Advertiser* skrev sålunda den 22 juli 1771 om

Dr Solander och de andra gentlemännen, som nyligen seglade runt världen i fregatten Endeavour, tillbringade fyra månader på George's Land.⁹ De lärde sig behärska språket där och två av infödingarna följde dem till Batavia, där de insjuknade och dog
[- - -].

Dr Solander och hans sällskap anlöpte nära 40 andra oupptäckta öar, som inte är kända för andra européer, men som har gott om invånare, och har medfört mer än tusen skilda sorters plantor av vilka inga tidigare varit kända i Europa.

Ursprungligen meningen var det avsett att Solander och Banks också skulle vara med under Cooks andra världsomsegling, varom planer utformades redan på hösten 1771. Emellertid blev Banks, efter att ha investerat ca 5 000 £ av egna medel på ombyggnader och utrustning och blivit överdrivet medveten om sin egen vikt för expeditionens genomförande - i klartext drabbats av hybris - i sista stund osams med

amiralitetet angående de utrymmen, som vetenskapsmännen skulle få disponera på skeppet *Resolution*. Förargad och besviken drog sig Banks ur expeditionen kort före dess avsegling och Solander – i alla lägen obrottsligt lojal mot sin vän Banks – hade egentligen inget eget val.

Ödets nyck fogade det så att när Banks och Solander den 12 juli 1772 avseglade med briggen *Sir Lawrence* till Hebriderna och Island så inledde en dag senare James Cook med två skepp sin andra världsomsegling 1772-75, under vilken en annan linnélärjunge Anders Sparrman (1748-1820), påmönstrad i Kapstaden, skulle spela en viktig roll. Sommarexpeditionen 1772 till Hebriderna och Island samt till Orkneyöarna på hemvägen blev därigenom Solanders sista seglats med nya manuskript som följd, bl a ett utkast till en *Flora Islandica*.

Solander återvände aldrig till Sverige, vilket fått till följd att han länge varit i det närmaste bortglömd här i sitt eget hemland. Vid 49 års ålder fick han en hjärnblödning den 8 maj 1782, som fem dagar senare ändade hans liv. Då stod vid hans dödsbädd Carl von Linné den yngre (1741-83), som efterträtt fadern i Uppsala. Sin vana trogen hade Solander dessförinnan hjälpt Linné d. y. till rätta på alla upptänkliga sätt utan att på minsta sätt låta sig påverkas av de gåtfulla motsättningar, som uppstått mellan honom och Linné d.ä.

På August Strindbergs initiativ restes 1914 ett Solandermonument i svensk granit vid Botany Bay strax söder om Sydney. 1940 lät Kungl. Svenska Vetenskapsakademien slå en medalj till hans minne. I fri översättning lyder dess inskription på latin ”Som Linnés värdige lärjunge spred han dennes lära och utforskade främmande länders natur”. Under de sekler, som förflutit efter Solanders död har dock hans minne fortlevt långt starkare i de anglosaxiska länderna än i hemlandet. På Nya Zeeland och i Australien associerar yttrandet av hans namn i lärda kretsar genast till utforskandet av stillahavsbackenets flora och fauna.

På Nya Zeeland finns Big Solander and Little Solander Islands söder om Sydön, vilka namngavs av Cook vid förbiseglingen i mars 1770. Företeelser i och utanför Sydney som Cape Solander, Solander Trail och Solander Drive minner i modern tid om vår landsman. I Canberra återfinns vidare en Solander Gallery och en Solander Place i förstaden Yarralumla.

Den 31 mars 1982 invigde Carl XVI Gustaf den byst av Solander, som Piteå kommun skänkt till Solander Garden i Sydney Botanical Garden, medan prinsessan Christina samtidigt invigde en av Macleay Museum vid University of Sydney arrangerad Solanderutställning med namnet *My Dear Friend Daniel Solander*. På Nya Zeeland finns i dag åtminstone en Solander Street i Tolaga på Nordöns ostkust och en inofficiell Solander Cove i norra änden av Sydön. Sundet mellan Sydön och söder därom belägna Stewart Island – numera Foveaux Strait – kallades i mitten av 1800-talet Solander Strait. Én ö i Merguiarkipelagen utanför södra Burma hette före andra världskriget Solander Island. En liten ö utanför Vancouver Island i Kanada bär alltjämt samma namn. Trots att Solander aldrig seglade ens i närheten av två sistnämnda öar bar respektive bär de ändå den svenske vetenskapsmannens namn, vilket vittnar om hans stora internationella genomslagskraft.

British Museum i London arrangerade den 28 mars 1983 ett Daniel Solander Symposium medan Sutherland Shire Historical Society i New South Wales i Australien samma vår anordnade en *Daniel Solander Heritage Week* den 10-17 april 1983. Förutom värdlandet Sverige deltog sommaren 1983 sex andra länder i 250-årsfirandet av Solanders födelse i Piteå Gammelstad 1733, varvid den allra största utländska delegationen kom från Nya Zeeland under ledning av turistministern Rob Talbot. Vid detta jubileumsfirande arrangerade Kungl. Skytteanska Samfundet och Umeå Universitet ett vetenskapligt Solandersymposium under temat *Från kust till fjäll*. I samband med detta jubileum bekostade Piteå kommun upprustning av Solanders grav på Brookwood Cemetery i Woking, Surrey, söder om London innefattande ny förgyll-

ning av texten på hans gravsten. I april 1984 upplät till British Museum knutna The Society for the History of Natural History större delen av Archives of Natural History åt skilda uppsatser till Solanders minne. Här bör också nämnas öppnandet av en Solanderutställning på universitetsbiblioteket i Auckland den 19 februari 1986 och en offentlig Solanderföreläsning inför Royal Society i Wellington fem dagar senare. Identiskt lika byster av Solander ses i dag såväl i Piteå som i Auckland och Sydney.

Ett flertal länder med Australien, Nya Zeeland och Franska Polynesien i spetsen har utgivit frimärken med anknytning till Solander. I augusti 2001 utgav det svenska postverket i samarbete med Australia Post två frimärken med Solandermotiv.

När 1995 Solanders samlade korrespondens med 188 bevarade brev från, till eller om Solander utkom så förlades boken av Melbourne University Press i Australien. Samma förlag utgav i februari 1998 en biografi om Solander skriven av Dr Edward Duyker i Sydney med titeln *Nature's Argonaut*. Dessförinnan hade hans levnad tecknats i uppsatser av svenskarna Fries (1940) och Uggla (1955) samt av amerikanen Rauschenberg (1968). Dr Duykers biografi var dock den allra första i bokform och symboliskt nog skrevs den på södra halvklotet men under senare år har hans namn fått ökad lyskraft även på hans forna hemmaplan. En rikhaltig litteratur om honom - ej minst från födelseorten Piteås horisont - har vuxit fram under de sista 20 åren. Större delen av Kungl. Skytteanska Samfundets Årsbok 1990 handlade om den världsomseglande Pitesonen. Att högstadieskolan i Öjebyn fått namnet Solanderskolan och ett särskilt Solanderstipendium årligen utdelas av Piteå kommun till lovande ungdomar från Piteå, som efter gymnasieskolan vill fortsätta med akademiska studier, bör också nämnas. Jag har själv haft förmånen att verka 38 år i Övre Norrland, varav 37 i just Piteå. När jag påbörjade min tingsmeritering i Piteå 1963 fanns endast Solandergatan som påminde om honom och mycket få personer kände till bakgrunden. Numera finns det sedan 1999 en

Solanderförening i Piteå med uppgift att stödja forskningen kring Solanders person med en Solanderpark och en Solanderstuga, som så småningom kan utvecklas till ett Solandermuseum. Föreningens hemsidor återfinns under adress <http://welcome.to/solander> . Hugade medlemmar kan kontakta dess sekr. Ivar Gustafsson, Åkervägen 12, 94333 Öjebyn, E-post ivar.gustafsson@telia.com

Vetenskapsmannen Solander blev under de sista 10 åren av sitt liv "lionized" för sina vetenskapliga insatser genom inval i ett stort antal lärda sällskap inom och utom England. Med ett alltid gladlynt och hjälpsamt uppträdande blev han en välsedd gäst i världsmetropolen Londons "high society". Av eftervärlden har han kritiserats för att alltför villigt låtit sig uppslukas av det glada umgängeslivet till förfång för forskningen. Allmänheten flockades till Solanders guidade turer genom British Museum. Han fann sig i alla nya situationer och hade svar på de flesta vetenskapliga frågor. Betecknande sade den skotske skriftställaren James Boswell (1740-95) om honom, att man kunde *kasta Solander vart man ville så simmar han*.¹⁰

Lärdomshistorikern Sten Lindroth (1914-80) beskrev honom i del III av Svensk Lärdomshistoria som "ett botaniskt orakel" i 1760- och 1770-talens London,

en av alla rådfrågad gratiskonsult som satt inne med hemligheterna från Linnés egen taxonomiska verkstad i Uppsala. Resande svenskar kunde alltid räkna på honom, han introducerade dem i kretsen kring Banks och lyckades t.o.m. förse sin ungdomsvän Johan Alströmer med insekter, snäckor och etnografika från Söderhavsoarna.¹¹

Efter denna språngmarsch genom pitesonens liv är det dags att ägna mig särskilt åt den inledningsvis berörda problematiken kring Solanders namn.

I. Solanders doktorsgrad.

Just denna fråga om Solanders doktorsgrad upplever jag som den mest besvärande av de skuggor, som skymmer Solanders storhet. Pite-sonen hade inte disputerat för någon doktorsgrad medan han ännu befann sig i Sverige. Ellis titulerade på okända grunder Solander som Dr i ett brev första gången den 5 juli 1761. Medan han försökte värva Solander som sin efterträdare efter en föregående professur i St Petersburg försökte Linné i ett brev den 11 december 1761 påverka honom att ”resa öfwer till Holland och i Harlem taga graden, äller i Lund äller i Pomeran, likgodt hvar Doctoren kunne lättast ärnås”.¹² Själv förefaller Solander ha skrivit sig som Dr första gången i december 1762 vid publicerandet av uppsatsen *An Account of the Gardenia* i Philosophical Transactions of the Royal Society. Cook kallade honom genomgående för Dr Solander och vad som från början må ha utlösts av ett rent miss- tag från Ellis sida, som ej genast korrigerades, blev möjligen med tiden allt svårare att förklara. Den 21 november 1771 promoverades emel- lertid Solander och Banks vid Oxford University till ”honorary Doctors of Civil Law”. Vid detta tillfälle presenterades Solander, möjligen ge- nom ett missförstånd, som ”denne mest ryktbare och lysande veten- skapsman, Daniel Charles Solander, från Sverige, doktor i medicin vid Uppsala universitet”. I avsaknad av hans egen förklaring och medvet- ten om att Solander någonstans i Holland eller eljest utomlands likväl kan ha förvärvat doktorsgraden utan att detta ej blivit tillbörligt regist- rerat, ger jag ändå min vän ”the benefit of doubt” i vad avser detta mysterium.¹³

II. Solanders inställning till Linnés äldsta dotter i synnerhet och till kvinnor i allmänhet.

Solander gick under sin tid i Uppsala ”som barn i huset” hos Linné och av allt att döma förälskade han sig då i Linnés äldsta dotter Eliza- beth Christina (1743-82), kallad Lisa Stina.¹⁴ På sistone framförda

uppgifter om att de unga tu redan skulle ha varit trolovade¹⁵ med varandra före Solanders avfärd i april 1759 saknar annat stöd i tillgängliga källor än de få fall i Solanders brev till hennes fader, där han kärväntligt kallar henne ”min”. Ordet ”trolovning” nämns aldrig.

Vad vet vi då om denna Solanders stora ungdomskärlek Elisabeth Christina [Lisa Stina] von Linné (1743-82)? Detta frågade mig en australiensisk forskare, Ph. D. Evelyn Juers i Sydney, via E-post under vintern 2002/03.

I sitt brev till professor Erik Gustaf Lidbeck skrev Solander den 28 januari 1757, att ”Öfver Jul tiden var jag i Herr Archiater Linnaei sällskap uppe uti Falun, tillika med Frun, äldsta Mademoiselle och Herr Carl”.¹⁶ Möjligen blev denna resa startskottet för Solanders förälskelse men vi vet inte om hans känslor i något skede besvarades av den under julen 1756 ännu blott 13-åriga flickan. I vart fall till en början stod den 10-åriga ålderskillnaden som en mur mellan dem liksom – får man förmoda – hennes mors förklarliga ambition av att i det läget freda sin äldsta dotter från alltför långt gående uppvaktning. I sin korrespondens med Linné var Solander ofta angelägen om att hälsa särskilt till ”Mamselle/Mademoiselle Lisa Stina”. Vid ett tillfälle riktade han hälsningen till ”min sötaste Mamselle”¹⁷ och vid ett annat tillfälle hälsade han till ”Min och de öfrige Mademoisellerne”.¹⁸ I avslutningen av det långa brev, som Solander - efter hela sex år av total tystnad -skrev till sin läromästare Linné från Rio de Janeiro den 1 december 1768 heter det som följer.

Den 25 Augt. lämnade vi England, en ort, hvarifrån jag kanske obetänksamt beslutit at uppskjuta med en skyldighet, som jag alltid hade förestält mig skulle blifva mitt högsta nöje, hade jag en enda gång blifvit hedrad med en enda rad från den som jag häppades ville visa mig den vänskapen, om ei af andra hindrader. Mina Vänner gaf mig anledning så at tro, och utgången visade at de hade åtminstone någon anledning.

[- -].

Jag beder at min ödmjuka hälsning må anmälas hos Nådiga Frun och den öfriga Hr Archiaterns familie; huru rätt nämna den älskansvärda Herr Archs äldsta Dotter, är mer än jag nu kan göra, när mina sinnen knapt kunna göra sin syssla, och hvilket mer än ofta har händt när jag tänkt på den, som jag trodde skulle göra mig lycklig.¹⁹

Att Elisabeth Christina Linnaea hade ett självständigt intresse för botanik framgår av att hon vid omkring 19 års ålder skrev en uppsats med titeln *Om Indianska Krassens Blickande*, som infördes i Kongl. Vetenskaps Academiens Handlingar för år 1762.

När Solander i april 1759 inledde sin resa till Skåne för vidare befordran till London var han just fyllda 26 år och även om han själv någon gång kan ha skrivit till föremålet för sin ömma låga – varom vi ingenting vet – så visar ovanstående utdrag ur brevet från Rio de Janeiro att omvänt Lisa Stina aldrig skrivit till honom medan han befann sig i England. Tydligen spekulerade Solander själv i möjligheten att det var andra i hennes omgivning – väl närmast i så fall modern – som hindrat henne. Den unga flickan torde knappast ha hyst några ömmare känslor för Solander överhuvudtaget och än mindre känt sig som ”trolovad” med honom.

Det har sagts att Solander svek den unga flickan. Ingen av dem svek den andra enligt min mening. Om det nu ändå var någon som svek den andra parten så var det snarare Lisa Stina, som svek honom genom att den 12 juli 1764 gifta sig med den nästan 17 år äldre adelsmannen och arméofficeren Carl Fredrik Bergencrantz (1726-92).²⁰ Sedan motsättningar uppstått mellan makarna uppstått flyttade emellertid Lisa Stina hem till föräldrahemmet i Uppsala redan 1765 och födde påföljande år dottern Sara Elisabeth Bergencrantz (1766-1846).²¹ Makarna Bergencrantz blev aldrig lagligen skilda från varandra utan levde separerade från varandra intill hustruns död 1782.²²

Som främsta orsak till Solanders besvikelse över och brytning med familjen Linné anar jag snarare ett bristande känslomässigt gensvar

från *Lisa Stina*, som ju vid Solanders avfärd till England varit blott 16 år. Möjligen förstärkt av att flickans moder ej tyckte att den unge prästsonen från Piteå var ”fin nog” åt hennes äldsta dotter, som ju senare gifte sig med en adelsman. Äktenskapet blev olyckligt och hon flyttade redan efter ett år tillbaka till föräldrahemmet i Uppsala. Att hon inte gärna berättade om den sorgliga utvecklingen av sitt liv är ju förståeligt, oavsett vilka känslor hon kan ha hyst gentemot Solander. Däremot är det rimligt förmoda att någon av dennes kvarvarande vänner i Uppsala brevlades höll honom underrättad om vad som hände inom familjen Linné. Att Solanders ”allra sötaste Mamselle Lisa Stina” skulle gå ur tiden mindre än en månad innan han själv lämnade detta jordeliv måste betecknas som ödets ironi.

Solander förefaller aldrig ha kommit över sin kärlek till Lisa Stina. Självfallet skulle han senare i livet komma att träffa många andra kvinnor men veterligen uppstod aldrig annat än rena vänskapsförhållanden.

Två av de kvinnor, som skymtar i källorna och om vilkas relation till Solander man skulle vilja veta mera, var dels den *Miss Ellis*, som nämndes med ”warmest wellwishes” i Solanders brev den 25 augusti 1768,²³ dels den *Miss Wilson* vid British Museum, vartill Solander hälsade särskilt med några bilagda rader i brev den 18 september 1768.²⁴ Många var de kvinnor, som talade varmt om honom. En samtida författarinna, Fanny Burney (1752-1840), beskrev honom som ”mycket sällskaplig, talför och full av information och underhållning [- -] en filosofisk pratmakare”.²⁵ En viss Mrs Hester Lynch Thrale har lämnat eftervärlden en öppen hjärtig redovisning av sina försök att förföra Solander men antingen det nu var för att denna kvinna redan var gift eller för att han inte kände sig attraherad av henne så motstod han alla sådana försök.²⁶

Även om Banks tog för sig på det amorösa området på Tahiti så tycks Solander ha följt Cooks exempel och motstått de polynesiska kvinnornas sexuella inviter. Om nu inte Solander så eftertryckligt givit

uttryck för sin brustna kärlek till Lisa Stina i 1768 års brev från Rio de Janeiro skulle frågetecken ha kunnat resas beträffande hans sexuella läggning. Dessutom innehåller hans bidrag till *Vocabulary of the Language of the Language of Taheite*²⁷ – varmed vännen Banks ofta citerade, motsvarande bidrag ej skall förväxlas – så påtagligt många ord med knytning till kärlekslivet mellan man och kvinna att rimligen ingen tvekan kan råda om att han var heterosexuell.

III. Solanders förhållande till modern Magdalena Bostadia.

Först några basfakta kring den kvinna som blev Solanders mor, som också har relevans för frågan om sonens äktenskapliga börd. Magdalena Bostadia Solandet föddes 1713 i Umeå som dotter till häradshövdingen i Västerbotten Marcus Bostadius och hans hustru Christina, född Sand. Modern avled samma år som Magdalena föddes, möjligen i sviterna efter förlossningen, medan fadern avled 1728. Hon var sålunda föräldralös, när hon gifte sig med Carl Solander den 3 november 1730. I äktenskapet med denne födde hon 1732-39 fyra barn, nämligen Sophia Christina den 21 februari 1732, vår man Daniel den 19 februari 1733, Anna Magdalena den 15 november 1735 och Carl Bernhard den 4 oktober 1739. Den 27 maj 1760 blev hon änka vid Carl Solanders bortgång. Det är känt att hon skrev ett brev till von Linné, dagtecknat Piteå Gammelstad den 23 juni 1762, och flyttade uppenbarligen under andra hälften av samma år till dottern och svärsonen i Ijo, enär husförhörsboken för 1750-70 innehåller anteckningen *flyttat fr. församl. 1762*. Efter svärsonens död den 24 december 1772 skrev hon från Ijo den 10 december 1774²⁸ till Pehr Wilhelm Wargentin men flyttade senast vintern 1775/76 med dotter och fem barnbarn tillbaka till Piteå, varifrån hon på nytt skrev till Wargentin den 29 april 1777²⁹. Magdalena Bostadia Solander bodde alltså i Piteå, när hon skrev till Sir Joseph Banks den 8 november 1785³⁰. I sitt brev till Sir Joseph Banks den 6 januari 1787³¹ från dottern Anna Magdalena Idman heter det, att ”på Min Käraste Mor börjar och Krafterna aldeles at aftaga” och i dotterns förnyade brev till Banks den 4 augusti 1787³² heter det, att ”våra

tryckande omständigheter och swagt underhål hafwer så utmattat min Käraste Mor at hon till största delen är säng Liggande”. Solanders mor avled slutligen i Piteå Gammelstad under 1789.³³ . Hennes porträtt hänger i Piteå Museum men identiteten av avbildad person är ifrågasatt.³⁴

I sitt brev till Linné i juni 1762 skrev Magdalena Bostadia bl a dessa rader:

Ifrån min K. Son har iag ej haft något bref sedan förleden januari månad, hwarföre iag ej heller nyligen kunat skrifwa honom til i säkerhet om huru hans tilstånd är och hwarest han wistas. skulle Herr Archiatern och Riddaren hafwa eller få någon Kundskap om honom hoppas iag at Herr Archiatern och Riddaren af wanlig ynnest hugnar mig med del theraf hwilket mig til all ärkänsamhet skall förbinda.³⁵

Den 28 februari 1772 skrev Linné till Wargentin om

Hr Solanders moder, som ej fått mer än 3 bref af sin son, all den tid sedan han kom till Engeland, men intet sedan han hemkom från denna sin stora expedition, beklagar sig och [har] nu öfwersändt bref till honom, det jag öfwerskickat.³⁶

Ur hennes brev till Wargentin av den 10 december 1774 har följande rader hämtats:

Herr Secreterares och Riddarens gunstiga låfwan at äfwen hädanefter wilja lemna mig underrättelse om min Sons tilstånd är en sak, som försätter mig uti ännu större förbindelse. Det kan ej annat än wara mig til mycken lindring uti mitt bekymmer och oro, då iag får höra at han lefwer och är allment älskad; och ehuru iag intet har hopp at wänta något bref ifrån honom, tror iag dock at han äfwen will höra tilståndet med mig och andra dess anhöriga, hwarföre iag och wågar at ytterligare beswära Herr Secreteraren och Riddaren med närlagda Bref och anhåller ödmuikeligen det Herr Secreteraren och Riddaren täcktes gunstigt befordra det samma.³⁷

I det andra bevarade brevet från Magdalena Bostadia till Wargentin av den 29 april 1777 har hämtats dessa rader:

Det war wissەرligen för mig och min dotter en synnerlig fågnad at få se min Sons egenhändigå skrift och namn [- - -] för et år sedan fik iag här i Piteå träffa en [handlande?] ifrån Livenpool wid namn Gillberth³⁸ som förl. Sommar hade Fartygs Byggnad här i Wåsterbotten, och reste då till England, med honom skref iag med min dotter min Son til och han låfwade skaffa honom brefwet och söka få sit swar ifrån honom [- - -] ehuru iag intet kan wånta det efterlångtade nöje at widare få något bref ifrån min Son brinner dock mitt hierta af åtrå [- - -] Herr Secreteraren och Riddaren täcktes söka tillfälle at befordra nårlagda Bref til honom [- - -].³⁹

Det har påståtts att efter Solanders död återfunnits flera öppnade brev från modern bland hans efterlämnade handlingar. Detta har upprepats så ofta av Solanders många belackare till dess att det slutligen framstått som sanning. Uttalandet kan spåras bakåt i tiden till James Edward Smith (1759-1828), den man som grundade The Linnean Society i London och som så sent som 1821 - 39 år efter Solanders död - publicerade två volymer med *A Selection of the Correspondence of Linnaeus and other Naturalists*. Smith har emellertid inte anført något som helst stöd för sitt märkliga påstående. Det är för övrigt notabelt att inte heller något enda av moderns brev till sonen kunnat påträffas. Influerad av mitt forna yrke vill jag påstå, att jag har svårt att sätta någon tilltro till Smiths uppgifter i detta hänseende. I flertalet påträffade brev talar nämligen Solander tvärtom mycket varmt om sin ”Ksta Moder”.

I detta sammanhang vill jag framhålla att ingalunda alla brev från Solander till modern påträffats och kanske inte heller alla hans brev nådde fram till adressaten, oaktat Piteå haft egen postmästare sedan mitten av 1600-talet. Exempelvis har inte påträffats något av de brev, som bifogats Solanders brev till Linné, dagtecknade Busbridge den 13 maj 1762⁴⁰ respektive Rio de Janeiro den 1 december 1768.⁴¹ Det sistnämnda var förmodligen för säkrare postgångs skull formellt ställt till ”min Svåger”⁴² i Ijo i Österbotten, där modern då befann sig sedan hon 1762 flyttat från Piteå till Ijo. Solander var alltså i detta läge mycket väl medveten om var modern bodde och sökte alltså förmedla sig med modern ännu sex år efter det att hans första avbrott i korrespondensen med läromästaren skulle ha inträtt. Ej heller har återfunnits den av

Solander egenhändigt skrivna *Rese Beskrifning*, som att döma av moderns brev till Vetenskapsakademiens sekreterare Pehr Wilhelm Wargentin (1717-83) den 10 december 1774 kommit henne tillhanda genom ekonomidirektören Anders Hellant (1717-89) i Torneå. Att Hellant anlätades som mellanhand vittnar ju om att man ej litade på den tidens usla postgång.

IV. Solanders äktenskapliga börd.

Skulle Linné kunna ha varit Solanders biologiske far? Var detta rentav känt för Linnés hustru Sara-Lisa Moræa (1716-1806) och motsatte hon sig av detta skäl ett äktenskap mellan äldsta dottern Lisa Stina och Solander till undvikande av blodskam? För att skåda dessa lika envisa som orimliga rykten i sömmarna erfordras en rekapitulering av fakta.

Den då 25-årige studenten Carl Linnæus anlände ridande till Piteå Gammelstad den 15 juni 1732. Den unge mannen bodde två nätter hos den gamle prosten Daniel Solander och dennes familj och red vidare från Piteå Gammelstad den 21 juni mot Luleå. Första natten i Piteå beskrev han i sin dagbok på följande sätt:

Straxt äffter jag kom fram och fick straxt kammar, hade nys lagt mig, får jag se på en väg liusa, jag fruchtade vara eld, men fick se i fönstret solen gå upp helt röd, dett jag eij på lång tijd formodat. Tuppen begynte gala, och foglarna siunga, men somarn ville intet koma.⁴³

Troligen efter hemkomsten till Uppsala uppgjorde den unge Linnaeus en förteckning över de personer, som han träffat under sin långa lappländska resa. I denna berördes familjen Solander med följande rader:

Probst mag. *Solander* i Pitheå, en god gamal gubbe, accomoderade mig 2:ne gånger honett.

Mag. *Solander* filius hade nog besvär af mig och äffterlätt ingen ting, hvar med han mig fågnad kunne. Lofwade sig skola och skaffa mig en lapptruma.⁴⁴

Under vistelsen i Piteå synes den unge Linnaeus i övrigt ha tillbringat nattvilan hos vice häradshövdingen Salin och köpmannen Michael Höijer.⁴⁵

Solander *filius* d. v. s. Carl Solander var född den 28 mars 1699 och således 33 år gammal vid Linnaeus ankomst. Magdalena Bostadia var som vi redan hört född 1713 och således vid studentens ankomst omkring 19 år gammal. Ingenting tyder på att de kände varandra sedan tidigare. Tvärtom finns det många skäl - främst det långa avståndet mellan Umeå och Uppsala med dåtidens usla kommunikationer - att antaga att så inte var fallet. Carl och Magdalena hade ingått äktenskap med varandra så sent som den 3 november 1730 och ålderskillnaden mellan dem var omkring 14 år. I äktenskapet födde Magdalena fyra barn, födda mellan 1732 och 1739. Förstfödda dottern Sophia Christina föddes den 21 februari 1732 och var således alltså ett spädbarn vid Linnaeus ankomst till Piteå fyra månader senare och rimligen som alla spädbarn i fortlöpande behov av sin mors omvårdnad. Utan att anlägga några som helst moraliska värderingar anser jag att det kan hållas för visst, att en kvinna i Magdalena Bostadias sociala position med så mycket att riskera skulle vilja inlåta sig på någon sexuell kontakt med annan helt främmande man blott 19 månader efter vigseln, blott fyra månader efter sin förstfödda datters födelse och så nära efter första sammanträffandet. Huruvida hon alls känt någon fysisk attraktion till den unge Linnaeus vet vi noll och intet. Vi vet heller ingenting om orsaken till att förstfödda dottern Sophia Christina avled redan den 1 juni 1733 men det är inte orimligt att tänka sig att barnet var klent eller sjukt från födseln och krävde moderns ständiga tillsyn.

Som om inte dessa skäl vore nog för att ta död på de rykten, som numera spritt sig vida omkring, tillkommer den ytterst höga grad av osannolikhet, som uppstår vid beräkning av den s k konceptionstiden. Om vi teoretiskt utgår från att samlag skett redan natten till den 16 juni skulle detta fram till födelsen nästa 19 februari innebära en graviditetstid

om blott 249 dagar. Räknar man med konceptionsdatum sista dagen Linné vistades i Piteå - den 21 juni 1732 - så blir konceptionstiden ännu kortare 244 dagar. Båda dessa tidsrymder utesluter visserligen ej helt Linnés teoretiska faderskap men bidrar likväl till att jämte övriga här redovisade omständigheter göra detsamma extremt osannolikt.

Förvisso skulle möjligheten att Linné vore Solanders biologiske far och att Solander fått vetskap om detta först i ett sent skede av sitt liv - och då blivit så besviken på Linné och sin mor att han velat bryta med bägge - kunna förklara det eljest svårförståeliga avbrottet i Solanders korrespondens med Linné och modern Magdalena Bostadia. För att en sådan bevisföring skall bli övertygande torde dock krävas, att brytningen skett ungefär samtidigt med bägge. Emellertid inledde Solander sin tystnad gentemot Linné redan omkring årsskiftet 1762/63 vid en tidpunkt då modern av allt att döma alltjämt stod honom mycket nära.

Mot bakgrund av att vi ej återfunnit alla brev, som växlades mellan mor och son under perioden 1759-82, finner jag spekulationerna kring Linnés eventuella faderskap till Solander så uppenbart orimliga att de med skäligen hänsyn till änkeprostinnans minne en gång för alla bör kunna helt avfärdas.

Utan anspråk på att ha rätat ut alla kvarstående frågetecken kring Daniel Solanders fascinerande levnadslopp slutar jag med att citera några talande rader ur Banks brev till Johan Alströmer (1742-86) av den 16 november 1784.

Denna altför tidiga förlust af en Vän, som jag under mina mognare år älskat och som jag alltid måste sakna, gör att jag önskar få draga et tackelse öfver hans bortgång, så snart jag uphört at tala därom. Jag kan aldrig tänka därpå, utan at känna en dödlig smärta, för hvilken Menskligheten ryser; men om Ärbarhet, Rättvisa, Måttlighet, Välvilja, Flit; om så väl naturlig, som förvärfvad Skicklighet

äga anspråk på et rum i en bättre verld, så kan intet annat än brist på jemnlik förtjenst å min sida hindra oss ifrån att åter mötas.⁴⁶

Här tackar jag och *Solano* – som Solander kallades av polynesierna under det tre månader långa uppehållet vid Otaheite⁴⁷ – för uppmärksamheten. För de frågor, som må ha uppstått medan vi i afton ”seglat” i Solanders kölvatten, lämnas härmed fältet fritt.

REFERENSLITTERATUR I URVAL:

- Axelson, Alf W.: *Familjen och hembygden* s 7-20 i Gisselquist & Tingbrand nedan.:
- Balderston, K. C. (red.): *Thraliana: The Diary of Mrs Hester Lynch Thrale (Later Mrs Piozzi) 1776-1809*, vol. I-II, Oxford, 1942.
- Banks, Joseph: *The Endeavour Journal of Joseph Banks 1768-1771*, se under Beaglehole nedan.
- “ - Brev från Sir Joseph Banks till Johan Alströmer av den 16 november 1784 i svensk översättning publicerat i Upfostrings-Sällskapets Tidningar N:o 14 för den 21 februari 1785:105-110. Originalen har gått förlorat men för en översättning tillbaka till engelska, se Danielsson nedan.
- Beaglehole, John Cawte: *The Endeavour Journal of Joseph Banks 1768-1771*, I-II, redigerad och kommenterad av John Cawte Beaglehole, Sydney, 1962.
- “ - *The Wandering Scholars*. Särtryck av föredrag hållet vid öppnandet av en utställning över *the Alströmer Collection of the Ethnographical Museum of Sweden* vid Dominion Museum, Wellington, den 28 oktober 1965.
- ” - *The Journals of Captain James Cook on his voyages of discovery: The Voyage of the Endeavour 1768-1771*, redigerad och kommenterad av John Cawte Beaglehole, Hakluyt Society, Cambridge, 1968.
- “ - *The Life of James Cook*, Hakluyt Society, London,

- 1974.
- Begg, Neil C.: *The Solander Islands – A Swedish Connection i Historic Places in New Zealand*, No 2 September 1983:24-25.
- Carter, Harold B.: *Sir Joseph Banks 1743-1820*, British Museum (Natural History), London, 1988.
- Cook, James: *The Journal of Captain James Cook from the Endeavour voyage*, se under Beaglehole ovan.
- Danielsson, Bengt: *They Sailed with Captain Cook: Daniel Solander and Anders Sparrman i Ethnos : Journal of the National Museum of Ethnography*, Stockholm, 1969:8-18.
- D´Arblay, F. B. [Burney, Fanny]: *Diary and Letters of Madame D´Arblay*, London, I-II, 1887.
- “ - *My Dear Friend Daniel Solander: A translation of a letter containing Sir Joseph Banks´s personal recollections, adressed to Johan Alströmer and dated 16 November 1784 i Ethnos : Journal of the National Museum of Ethnography*, Stockholm, 1969:19-24.
- Diments, Judith A. & Humphries, C. J.: *Catalogue of the Natural History Drawings Commissioned by Joseph Banks on the Endeavour voyage 1768-1771 Held in the British Museum (Natural History). Part 1: Botany: Australia i Bulletin of the British Museum (Natural History) Historical Series*, vol. 11, 1984:1-183.
- Diments, Judith A. & Humphries, C. J. m. fl.: *Catalogue of the Natural History Drawings Commissioned by Joseph Banks on the Endeavour voyage 1768-1771 Held in the British Museum (Natural History) Part 2: Botany: Brazil, Java, Madeira, New Zealand, Society Islands and Tierra del Fuego i Bulletin of the British Museum (Natural History) Historical Series*, vol. 12, 1987:1-200.
- Diment, Judith A. & Wheeler, Alwyne: *Catalogue of the natural history manuscripts and letters by Daniel Solander (1733-1782), or attributed to him, in British collections i Archives of Natural History II (3)*, 1984:457-488.
- Duyker, Edward: *Nature´s Argonaut. Daniel Solander 1733-1782*, The Miegunyah Press, Melbourne University Press,

- 1998.
- Duyker, Edward & Tingbrand, Per: *Daniel Solander. Collected correspondence 1753-1782*, bevarade brev redigerade, översatta och kommenterade av Edward Duyker och Per Tingbrand, The Miegunyah Press, Melbourne University Press, 1995.
- Forster, Johann Reinhold: *Das Leben des verstorbenen Solanders* i Neues Magazin für Ärzte, 1782:4-5:473-475; översatt till svenska i Upfostrings-Sälskapets Tidningar No 29 s 229-230.
- Fries, Robert E.: *Daniel Solander, 1733-1782* i Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens Årsbok 38, 1940:278-301.
- Fries, Theodor Magnus: *Linné: lefnadsteckning*, I-II, Fahlcrantz förlag, Stockholm, 1903.
- ” - (red.): *Bref och skrivelser af och till Carl von Linné*, del III. Bref till och från enskilda personer A-B utom Bäck, Stockholm, 1909, och d:o del VI. Bref till och från svenska enskilda personer E – Hallman, Stockholm, 1912.
- Gisselquist, Christian & Tingbrand, Per (red.): *Daniel Solander 1733-1782. Naturvetenskapsman och världsomseglare*. Publicerad i anslutning till Solanders 250-årsjubileum i Piteå 1983 (1733-1983) av Piteå kommuns kulturnämnd. Skrifter 1, Piteå, 1983.
- Granit, Ragnar: *Banks och Solander – två vänner i 1700-talets London* s 41-59 i den av författaren redigerade boken *Utur stubbotan rot*, Stockholm, 1978.
- Iredale, T.: *Solander as an Ornothologist* i The Ibis 1913:127-135.
- “ - *Solander as a Conchologist* i Proceedings of Malacological Society of London, 1916-1918:83-93.
- Johnson, P. N.: *Vegetation and Flora of the Solander Islands Southern New Zealand* i New Zealand Journal of Botany, 13, 1974:189-213.
- Jonsell, Bengt: *Linnaeus and his two Circumnavigating Apostles*; särtryck från föreläsning vid the 13th International Botanical Congress den 26 augusti 1981 vid University of Sydney.
- “ - *Daniel Solander – the perfect Linnaean; his years in Sweden and relations with Linnaeus* i Archives

- of Natural History II (3), 1984:443-450.
- Kajiser, Olof: Avsnittet *Med Solander runt Nya Zeeland* s 117-134 i Gisselquist & Tingbrand.
- Kajiser, Villemo: Avsnittet *Med Solander på Island* s 135-149 i Gisselquist & Tingbrand.
- Lindroth, Sten: *Svensk Lärdomshistoria*, del III, *Frihetstiden*, Södertälje, 1997.
- Linnæus, Carl: *ITER LAPPONICUM – Lappländska resan 1732*, del I *Dagboken* utg. efter handskriften av Algot Hellbom, Sigurd Fries och Roger Jacobsson respektive del II *Kommentardel* utg. med kommentarer och register av Ingegerd Fries och Sigurd Fries med Roger Jacobsson som redaktör, Kungl. Skytteanska Samfundet, Umeå, 2003.
- Marshall, John Braybrooke: *Daniel Carl Solander, friend, librarian and assistant to Sir Joseph Banks* i *Archives of Natural History II* (3), 1984:451-456.
- Parkinson, Sydney: *A Journal of a Voyage to the South Seas in His Majesty's Ship the Endeavour*, London, 1784; facsimileutgåva London, 1984.
- Rauschenberg, Roy Anthony: *A Letter of Sir Joseph Banks describing the life of Daniel Solander* i *ISIS* 55, 1964:62-67.
- “ - *Daniel Carl Solander, naturalist in the Endeavour* i *Transactions of the American Philosophical Society*, New Series 58, No 8, 1968.
- Rydberg, Sven: *Svenska studieresor till England under frihetstiden* i *Lychnos-Biblioteket*, Uppsala, 1951.
- Rydén, Stig: *Johan Alströmer och Daniel Solander – två linné lärjungar i London 1777-1778* i *Svenska Linné sällskapets Årsskrift* 1960:53-71.
- Selander, Sten: *Linnélärjungar i främmande länder*, Stockholm, 1960.
- Selling, O. H.: *Daniel Solanders naturaliekabinett och dess öden* i *Svenska Linnésällskapets Årsskrift* 45, 1962:128-137.
- Smith, James Edward: *A Selection of the Correspondence of Linnaeus and other Naturalists*, I-II, brev redigerade och kommenterade av J. E. Smith, London, 1821.
- Solander, Daniel: *An Account of the Gardenia* i *Philosophical Transactions of the Royal Society*, vol. 52, part 2, 1762:654-661.

- “ - *Letter from Dr. Solander to John Ellis Esq.* i Gentleman's Magazine, vol. 39, 1769:530-531.
 - ” - *Furia infernalis, vermis, et ab eo concitari solitus morbus, descripti* i Nova Acta Regiae Societatis Scientiarum Upsaliensis, vol. 44, 1778:44-58.
- Steckzén, Bertil: *Västerbottens regementes officerare till år 1841*, Umeå, 1955.
- Stearn, William T.: *The Botanical Results of the Endeavour Voyage i Endeavour*, vol. 27, 1968:3-10.
- “ - *A Royal Society Appointment with Venus in 1769: The Voyage of Cook and Banks in the Endeavour in 1768-1771 and its Botanical Results* i Notes and Records of the Royal Society of London, vol. 24, 1969:64-90.
 - ” - *Svensk pionjärforskare i Stilla Havets naturhistoria* s 150-155 i Gisselquist & Tingbrand.
 - ” - *Daniel Carl Solander (1733-1782), pioneer Swedish investigator of Pacific natural history* i Archives of Natural History, II (3), 1984:499-503.
- Sörlin, Sverker
& Fagerstedt, Otto: *Linné och hans apostlar*, Örebro, 2004.
- Tingbrand, Per: *Avsnittet Världsomseglaren* s 21-116 i Gisselquist & Tingbrand.
- ” - *Daniel Solander, Piteå's around the world pioneer* i Archives of Natural History, II (3), 1984:489-498.
 - ” - *Daniel Solander and the Pacific*; föreläsning i kort version vid invigningen av en byst av Daniel Solander på University of Auckland den 19 februari 1986 och i längre version vid föreläsning inför Royal Society och Sweden - New Zealand Association i Wellington den 24 februari 1986, allt i samarbete med Sveriges ambassad i Wellington. Den korta versionen av *Daniel Solander and the Pacific* tryckt i Journal of the N. Z. Federation of the Historical Societies, vol. 2, No 5, 1987:6-14.
 - “ - Avsnittet *Daniel Solander – en världsomseglande Piteson* s 7-50 i THULE, Kungl. Skytteanska Samfundets Årsbok 1990, Umeå, 1990, vilken uppsats bygger på ett föredrag hållet inför samma akademi vid dess sammanträde den 7 februari 1989.

- ” - *Daniel Solander. Collected correspondence 1753-1782*, se Duyker & Tingbrand ovan.
- “ - *Daniel Solander – ljuset från norr*. Föreläsning söndagen den 28 april 2002 på Botaniska Institutionen, Göteborgs Universitet, inom ramen för den VI:e Internationella Vetenskapsfestivalen i Göteborg den 19-28 april 2002; därefter tryckt som nr 1 i Solanderföreningens skriftserie Solanderiana, Piteå, 2002.
- ” - *Släkten Solimontanus och Solander*. Ett hjälpmedel för framtida Solanderforskare med några fakta om de därtill knutna släkterna Bostadius, Dyhr, Granberg, Höijer, Idman och Paterssen i Piteå Museums Årsbok 2003:125-146; i utökad form [släkterna Kröger och Unaeus] omtryckt som nr 3 i Solanderföreningens skriftserie Solanderiana, Piteå, 2003.
- Uggla, Arvid Hjalmar: *Från Linné den yngres Englandsresa* i Svenska Linnésällskapets Årsskrift 1953:71-77.
- ” - *Daniel Solander och Linné* i Svenska Linnésällskapets Årsskrift 1954/1955:23-64.
- Wheeler, Alwyne: *Daniel Solander – zoologist* i Svenska Linnésällskapets Årsskrift 65/66, 1954/55:7-30.
- ” - Avsnittet *Solander och zoologin under Cooks resa* s 156-168 i Gisselquist & Tingbrand.
- ” - *Daniel Solander and the zoology of Cook's Voyage* i Archives of Natural History II (3), 1984:505-515.
- “ - *Catalogue of the Natural History Drawings Commissioned by Joseph Banks on the Endeavour voyage 1768-1771 Held in the British Museum (Natural History) Part 3: Zoology* i Bulletin of the British Museum (Natural History) Historical Series, vol. 13, 1986:1-171.
- Wilkins, Guy L.: *A Catalogue and Historical Account of the Banks Shell Collection* i Bulletin of the British Museum (Natural History) Historical Series, vol. I. No 3, 1955:78-83.
- Willcox, William B. (red.): *The Papers of Benjamin Franklin*, vol. 18 *January through December 1771*, Yale University Press, New Haven and London, 1975.

¹ Sophia Christina (1732-33), Anna Magdalena (1735-1807) och Carl Bernhard (1739-39).

² Främst Peter Collinson (1694-1769) och John Ellis (1710?-76).

³ 1778 valdes Banks till President of the Royal Society, den engelska vetenskapsakademin.

⁴ Under befäl av den franske sjöfararen Louis Antoine de Bougainville (1729-1811).

⁵ Pythagoras (ca 570-ca 500 f. Kr.), Aristoteles (384-322 f. Kr.) och Ptolemaios (2:a århundradet e. Kr.) förde ingående diskussioner om jordens sannolika form och fördelning mellan land och vatten.

⁶ Förutom tonnaget 368 ton så hänför sig övriga här återgivna fartygsdata till det replikfartyg om 550 ton, som byggdes i Australien från augusti 1991 till april 1994 och som numera seglar jorden runt som *ambassadör* för Australien. För mera information härom se webadressen www.barkendeavour.com.au. I månadskiftet juni/juli 2002 låg detta skepp i Whitby, Yorkshire, England, där originalskeppet byggdes.

⁷ Den allra förste att *dubblera* Kap Horn torde ha varit Axel Lagerbielke (1703-82), som i holländsk örlogstjänst seglade in i Söderhavet 1724; se Börjeson 1942 s 110.

⁸ ”Solanders Namn skal synas på Titelbladet jemte mitt, emedan alt blifvit sammanskrifvit genom vårt förenade Arbete. Knapt en enda mening däri har nånsin blifvit skrifven, så länge han lefde, utan at vi voro tillsammans”.
Duyker & Tingbrand 1995 s. 417-418.

⁹ D v s Otaheite (Tahiti).

¹⁰ Citat ur *The Journal of James Boswell* hämtat från Rauschenberg 1968 s 12.

¹¹ Lindroth 1997 s 262.

¹² Duyker & Tingbrand 1995 s. 199.

¹³ Se om detta problem Marshall 1984:451-456 jämfört med Duyker 1998 s. 302, fotnot 26.

¹⁴ Lisa Stinas porträtt målat av konstnären Sven Niclas Höök (1731-87) är återgi vet på helsidesplansch i Duyker & Tingbrand 1995 mellan s. 60 och 61. Ori ginalet finns hos Svenska Linnésällskapet.

¹⁵ Sörlin & Fagerstedt 2004 s. 132 jämfört med s. 142.

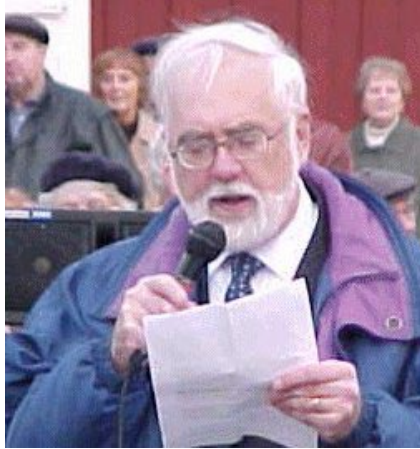
¹⁶ Duyker & Tingbrand 1995 s. 38.

¹⁷ Solanders brev den 11 juli 1760, Duyker & Tingbrand 1995 s. 116.

- ¹⁸ Solanders brev den 16 november 1761, Duyker & Tingbrand 1995 s. 192.
- ¹⁹ Duyker & Tingbrand 1995 s. 285.
- ²⁰ Brudgummen var född den 6 mars 1726 medan bruden var född den 14 juni 1743.
- ²¹ I *Svenska Ättartal*, del 5, Stockholm, 1889, uppges att Sara Elisabeth Bergencrantz 1786 gifte sig med överstelöjtnanten och kommandanten å Vaxholm Per Martin (1760-1827), RSO.
- ²² Bergencrantz var på mödernets tredje led ättling till Olof Rudbeck den äldre (1630-1702). Under perioden 1771-78 tjänstgjorde han vid Västerbottens regementes Livkompani som stabskapten respektive sekundmajor, Steckzén 1950 s. 232.
- ²³ Sannolikt identisk med John Ellis' dotter Martha Ellis (1755-95).
- ²⁴ Båda dessa brev ställda till John Ellis, se Duyker & Tingbrand 1995 s. 271-273.
- ²⁵ D'Arblay [Burney] 1842, vol. I, s. 305-306..
- ²⁶ Balderston (red.), *Thraliana*, vol. I, s. 416, 418, 422, 435, 444 och 455, allt sammanfattningsvis redovisat i Duyker 1998 s. 264-265.
- ²⁷ *Vocabulary of the Language of Tahaite*, MS 12023, School of Oriental and African Studies, London.
- ²⁸ Duyker & Tingbrand 1995 s 405-406.
- ²⁹ Duyker & Tingbrand 1995 s 407-408. I brevet skriver hon bl a att hon *för et år sedan* träffat en man från Li-verpool *här i Piteå*, varför flyttningen från Ijo tillbaka till Piteå bör ha ägt rum senast under vintern 1775/76. Troligen hade dottern åtnjutit ett eller två *nådeår* i Ijo före återflyttningen.
- ³⁰ Duyker & Tingbrand 1995 s 421-422.
- ³¹ Brevet i sin helhet avtryckt i Duyker & Tingbrand 1995 s 424-425.
- ³² Brevet i sin helhet avtryckt i Duyker & Tingbrand 1995 s 426-427.
- ³³ Märkligt nog återfinns ingen anteckning i vare sig lands- eller stadsförsamlingen dödböcker för tidsperioden 1787-91 enligt uppgift från kyrkoskrivare Sonja Lundquist. Kan detta möjligen bero på att dödsfallet inträffade på annan ort än i Piteå?
- ³⁴ Porträttet är återgivet på färgplansch i Duyker 1998 framför s 45. Se vidare Miriam Höijer i *Norrboten* 1955:69-84.
- ³⁵ Original i Linnean Society [L.S. II:125-126]. Microfichekopia i Uppsala universitetsbibliotek.
- ³⁶ Duyker & Tingbrand 1995 s. 403-404.
- ³⁷ Duyker & Tingbrand 1995 s. 405-406.

- ³⁸ Sannolikt avsågs Thomas Gilbert (*floruit* 1777-87); en köpman i Liverpool, som köpte upp timmer i norra Sverige.
- ³⁹ Duyker & Tingbrand 1995 s. 408
- ⁴⁰ ”Följande bref tackes hr Archiatern efter sin vanliga godhet vara så god och til min Kste Moder öfversända.” Duyker & Tingbrand 1995 s 233.
- ⁴¹ ”Jag ber ödmjukel. at Hr Archiatern vil vara så god och låta innelykte til min Svå ger afsändas med påsten” har skrivits i vänster marginal av brevet andra sida. Duyker & Tingbrand 1995 s 285.
- ⁴² Solanders svåger var Daniel Idman (1719-72), som 1753 hade valts till kyrko herde i Ijo i norra Österbotten sedan han lovat ”konservera” företrädarens änka. Han gifte sig emellertid i stället med Anna Magdalena Solander (1735-1803), varefter Ijoborna ej längre ville ha honom som präst. Efter skilda förvecklingar lyckades det dock honom att få behålla sin kyrkoherde befattning.
- ⁴³ Iter Lapponicum 2003 del I Dagboken 2003 s. 73 jämfört med del II Kommentardelen s. 110.
- ⁴⁴ Iter Lapponicum 2003 del II Kommentardelen s. 404.
- ⁴⁵ Iter Lapponicum 2003 del II Kommentardelen s. 404 och 407.
- ⁴⁶ Duyker & Tingbrand 1995 s 418.
- ⁴⁷ Närmare bestämt från den 11 april till den 13 juli 1769. När polynesiern Omai från Huahine, Sällskapsöarna, fem år senare i juli 1774 anlände till England ombord på *Adventure* under befäl av kapten Tobias Furneaux (1735-81) kände han igen Solander som *Solano*. Om detta se Solanders brev till Dr James Lind den 19 augusti 1774 i Duyker & Tingbrand 1995 s 333-335.

Föredraget har tidigare publicerats i Johan Nordlander-sällskapets tidskrift Oknytt nr 3-4 2005.

Per Tingbrand

- Sveriges främste solanderforskare -

har under närmare 40 år forskat i källorna om Solander och genom talrika föredrag och skrifter ägnat sig åt att sprida kunskapen om denne linnélärjunges insatser.

Stöd
Solanderföreningen!

Bli medlem!

Avgift 50:-/år
Postgiro 62 49 424 - 0

Broschyrens pris
10 kr